

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора, завідувача відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Чеботарьової Олени Валентинівни

на дисертацію Саєнко Тетяни Андріївни

«Формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна», представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта»

Актуальність теми дисертаційної роботи. Сучасні зміни суспільних і соціокультурних умов зумовили переорієнтацію системи дошкільної освіти на формування у дітей з особливими освітніми потребами базових життєвих навичок, які дозволять їм орієнтуватися в сучасному соціумі, розвиватися, успішно комунікувати та взаємодіяти з однолітками та дорослими. З огляду на зазначене, актуальним завданням дошкільної освіти відповідно до нового Базового компоненту освіти є забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини, її фізичного і психічного здоров'я, виховання ціннісного ставлення до природного й соціального довкілля, до самого себе, формування навичок комунікації, соціальної адаптації та соціальної поведінки.

Основною метою дошкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами є адаптація та соціалізація, підготовка їх до самостійного життя. Особливо вразливу категорію дітей становлять діти дошкільного віку із синдромом Дауна. У процесі впровадження інноваційних технологій гостро постає питання щодо формування в них провідних видів діяльності, норм поведінки, комунікативно-мовленнєвих навичок та інших соціальних компетенцій. Складність проблеми полягає у тому, що сучасне суспільство, хоча й враховує специфіку розвитку дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, однак не може знизити до них рівень комунікативних та соціальних вимог (І. Омельченко, О. Орлов, Л. Прохоренко, Г. Соколова, І. Татьянчикова, Ю. Шевченко, Д. Шульженко та ін.). Тому для повноцінного формування в них соціально-комунікативної взаємодії необхідно створювати спеціальні умови,

які сприяли б розвитку пізнавальної діяльності, навичок мовлення, комунікації, соціально-побутової адаптації.

Під мовленнєво-комунікативною компетенцією у дошкільників вчені розуміють вміння практично користуватися мовленням в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовленнєві, так і немовленнєві (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення, вміння спілкуватися в конкретних соціально-побутових ситуаціях, висловлювати свої думки чітко та зрозуміло (Г. Блеч, О. Боряк, І. Дмитрієва, Ю. Кравець, І. Омельченко, О. Чеботарьова, Д. Шульженко та ін.).

Особливу стурбованість вчених та практиків викликає низький темп формування мовленнєво-комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із синдромом Дауна, схильність їх до афективних реакцій, зниження соціально-комунікативної здатності до спілкування, уповільненість обробки інформації та рефлексії власних вчинків, що блокує критичне оцінювання ситуацій взаємодії з однолітками або дорослими та усвідомлення причин виникнення соціально-комунікативних труднощів. Крім того, в поведінці дітей з порушеннями інтелектуального розвитку також виявляються недостатність та незрілість мотивів і механізмів встановлення соціальних контактів із соціумом.

Однак, на сьогодні бракує досліджень, присвячених вивченню формуванню комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей з синдромом Дауна.

Отже, недостатній рівень наукової розробленості та практичної реалізації означеної проблеми зумовили вибір теми дослідження Саєнко Тетяни Андріївни «Формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна», яке є досить актуальним для спеціальної педагогіки і психології.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. Наголошуючи на найсуттєвіших здобутках дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне зазначити результати, що мають безперечну новизну, а саме: обґрунтовано структуру комунікативно-мовленнєвих навичок, що містить три взаємопов'язаних компоненти: комунікативно-поведінковий, соціально-

емоційний та когнітивно-лінгвістичний; розроблено критеріально-діагностичний інструментарій для дослідження стану сформованості комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна; запропоновано та апробовано експериментальну методику психолого-педагогічного вивчення стану сформованості комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей досліджуваної категорії; визначено чинники, що сприяють ефективному впровадженню системи корекційно-розвиткового впливу саме в дошкільному віці, а саме: прагнення до взаємодії з однолітками та дорослими, наполегливість, достатній рівень захоплення ігровою діяльністю, бажання виконати пропоновані завдання.

Особливо цінним, на нашу думку, є те, що розроблено та доведено ефективність корекційно-розвиткової програми з формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна, що складається з трьох послідовних етапів єдиної системи психолого-педагогічного впливу; визначено педагогічні умови формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей означеної категорії, висвітлено методичні рекомендації для батьків дітей дошкільного віку щодо формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей з синдромом Дауна.

Подальшого розвитку набули принципи та методи корекційно-розвиткової роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку; можливості застосування альтернативних методів комунікації для формування навичок спілкування у дітей з синдромом Дауна.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: розроблена методика діагностики комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна може використовуватися фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, закладів дошкільної освіти з інклюзивним навчанням, центрів раннього розвитку та навчально-реабілітаційних центрів; програма формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна може використовуватись вчителями-логопедами, вчителями-дефектологами в системі корекційно-розвивального супроводу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Результати дослідження можуть використовуватись при підготовці здобувачів вищої освіти, підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів та організації освітнього процесу дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Характеристика основних положень роботи. Оцінюючи зміст й завершеність дисертації Саєнко Тетяни Андріївни «Формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна», відмітимо, що вона є цілісним структурованим дослідженням, зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу, складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (198 найменувань).

Слід відзначити вміння дисертантки узагальнювати й систематизувати теоретичний матеріал, що принагідно представлено у першому розділі дисертаційної роботи «Теоретико-методологічні основи розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна».

Авторкою обґрунтовано теоретичні засади вивчення питання формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. Здійснено аналіз наукових джерел, які присвячено дослідженню означеного питання, зокрема виявлено ступінь його актуальності та розробленості в науково-методичній літературі, що дало змогу систематизувати погляди на ключові поняття, пов'язані з означеною проблемою.

Визначено сутність поняття «комунікативно-мовленнєві навички», що розглядається як базова інтегральна характеристика, яка відображає здатність дитини взаємодіяти з оточуючими, користуватися мовленням в конкретних ситуаціях, висловлюючи бажання, наміри, прохання, вміння спілкуватися в конкретних соціально-побутових ситуаціях, використовуючи вербальні та невербальні засоби комунікації. Виокремлено компоненти комунікативно-мовленнєвих навичок: поведінковий, комунікативний та лінгвістичний.

Обґрунтовано, що комунікативно-мовленнєвий розвиток у дітей з синдромом Дауна залежить від ступеня вираженості інтелектуальних порушень та наявності супутніх порушень аналізаторних систем. Повільне встановлення

зв'язків між аналізаторними системами, слабкість замикальної функції кори головного мозку значно сповільнюють комунікативно-мовленнєвий розвиток означеної категорії дітей.

У роботі теоретично доведено, що складна структура порушення при синдромі Дауна обумовлює порушення процесу формування всіх складових комунікативно-мовленнєвої системи, внаслідок чого у дітей цієї категорії спостерігається системне порушення мовлення.

Цінним, з педагогічної точки зору, є другий розділ дисертаційної роботи «Особливості формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна».

У розділі представлено констатувальний етап експериментального дослідження, який відбувався в п'ять етапів: аналіз змісту медичної та психолого-педагогічної документації; інтерв'ювання та анкетування батьків дітей та корекційних педагогів; опосередковане спостереження за самостійною діяльністю дітей; тестування дітей в спеціально створених умовах; кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

Заслуговує на увагу представлена автором діагностична методика обстеження комунікативно-мовленнєвих навичок, що передбачала дослідження стану сформованості таких складових: комунікативно-поведінкової; когнітивно-лінгвістичної; соціально-емоційної. Визначено критерії та показники розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. Виявлено рівні сформованості комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей експериментальної групи.

Обчислення здійснювалося шляхом застосування формули середнього значення, що відображає коефіцієнт сформованості складових комунікативно-мовленнєвого розвитку після виконання серії завдань кожною конкретною дитиною.

Якісна обробка результатів дослідження комунікативно-мовленнєвих навичок дозволила констатувати низький рівень сформованості всіх складових комунікативно-мовленнєвого розвитку у дошкільників із синдромом Дауна. У таких дітей взаємодія з іншими людьми короткотривала, встановлюється за

допомогою міміко-інтонаційних засобів спілкування та побутових жестів. Поряд з цим у досліджуваній категорії дітей виявлено глибокий системний недорозвиток мовлення.

Поглиблено та уточнено уявлення про комунікативно-мовленнєвий розвиток, узагальнено особливості його порушень у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. Відтак, комунікативно-мовленнєвий розвиток у дітей характеризуються наступними особливостями: затримкою темпів формування мовленнєвих навичок; диспропорцією між станом розвитку розуміння мовлення та експресивним мовленням; збідненістю словникового запасу; труднощами актуалізації лексичного запасу; спотворенням звуковимови; аграматизмами; порушеннями розуміння складних логіко-граматичних конструкцій; порушеннями зв'язного мовлення. Слід зауважити, що у кожній окремої дитини з синдромом Дауна можуть спостерігатися різні поєднання особливостей мовленнєвого розвитку. Вираженість порушення комунікативно-мовленнєвого розвитку залежить від ступеня порушення інтелектуального розвитку та наявності супутніх порушень діяльності сенсорних каналів.

У третьому розділі дисертаційної роботи представлено програму формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна та результати експериментальної перевірки її ефективності. Визначено етапність єдиної системи психолого-педагогічного впливу: *організаційно-діагностичний*, що передбачає розвиток невербальних психічних процесів та вербальних передумов формування комунікативно-мовленнєвих навичок (розвиток зорового, слухового гнозису; розвиток артикуляційного праксису та мовленнєвого дихання; стимуляція міжособистісної взаємодії); *корекційно-розвитковий*, що спрямований на формування всіх сторін мовленнєвої системи (фонетико-фонематичної, лексико-граматичної); формування різних форм висловлювання; елементарної культури спілкування; розвиток самоконтролю комунікативно-мовленнєвої діяльності з опорою на сильні сторони дітей (достатній розвиток механічної та зорової пам'яті, прагнення до спільної діяльності та взаємодії з іншими людьми), використання ігрового методу та методів альтернативної комунікації; *контрольно-аналітичний*, що передбачав

діагностико-аналітичний контроль комунікативно-мовленневих навичок з використанням експериментальної методики діагностики, запропонованої на констатувальному етапі дослідження з метою відстеження динамічних змін.

Важливою для практики спеціальної освіти є розроблені практичні рекомендації для батьків дітей дошкільного віку, які передбачають розширення арсеналу знань щодо особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку, організації корекційно-розвиткового середовища в природних умовах та подальшої командної взаємодії в процесі здійснення психолого-педагогічного впливу зі спеціальними педагогами.

Таким чином, результати впровадженої експериментальної програми формування комунікативно-мовленневих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна, отримані у формувальному експерименті, засвідчили наявність якісних змін у комунікативно-поведінковій, соціально-емоційній та когнітивно-лінгвістичній складових комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей означеної категорії. Отже, отримані автором результати дають змогу констатувати ефективність розробленої програми формування комунікативно-мовленневих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна, впровадження якої сприяло досягненню позитивних результатів.

Наукові положення, пропозиції, висновки і рекомендації, що подано у дисертації, є обґрунтованими та достовірними. Використано системний підхід для аналізу сучасного стану і з'ясування сутності основних складових комунікативно-мовленневих навичок дошкільників.

Усі наукові результати є коректними, обґрунтованими та доведеними до програмних продуктів для практичного застосування.

Отже, дисертація Саєнко Тетяни Андріївни засвідчує здійснену ґрунтовну пошукову й аналітичну роботу, опрацювання та узагальнення значного масиву інформації. Дисертаційне дослідження характеризується достатнім рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Оцінювання змісту дослідницької роботи уможливорює стверджувати, що поставлена в ній мета у процесі вирішення головних завдань досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 8 публікаціях, з них: 1 стаття у наукових періодичних виданнях інших держав, 3 статті у наукових фахових виданнях України, 4 тези апробаційного характеру.

Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації.

Незважаючи на високу якість виконаної дисертаційної роботи, вартими уваги є окремі зауваження, що виникли в процесі рецензування роботи та вимагають уточнень та пояснення.

1. На нашу думку, у першому розділі необхідно було більше дати аналізу вітчизняної практики розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку із синдромом Дауна у закладах дошкільної освіти та у Центрах раннього розвитку, що в свою чергу посилює методичний аспект вивчення теми даного дослідження в контексті спеціальної педагогіки.
2. У розділі II, у результатах констатувального етапу дослідження комунікативно-мовленнєвих навичок у дошкільників із синдромом Дауна необхідно було дати більше якісного аналізу виконання завдань, передбачених діагностичною методикою, що розширило б результати експериментального дослідження.
3. В дисертації йдеться про розроблену програму формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна, яка містить різні складові. Потребують уточнення методи або підходи, які використовувалися для адаптації програмового змісту навчання дітей з синдромом Дауна з різним ступенем порушення інтелектуального розвитку.

Проте, зазначені зауваження та рекомендації ні в якому разі не применшують наукову цінність отриманих результатів дослідження, а лише вказує на його оригінальність, широту та можливі перспективи.

Усе вище зазначене дає підстави для **висновку**, що дисертаційна робота Саєнко Тетяни Андріївни «Формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна» є завершеною, самостійною науковою працею, яка має новизну та практичне значення, що є вагомим внеском у спеціальну освіту. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ України № 341 від 21.03.2022 року), а її автор – Саєнко Тетяна Андріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії PhD з галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей

з порушеннями інтелектуального розвитку

Інституту спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Олена ЧЕБОТАРЬОВА

